

اولین نماز جمعه در مسجد جامع عتیق اصفهان / وقتی امامت جمعه موروثی شد

۹ مرداد ۱۳۹۴ ساعت ۱۹:۵۷

در طی وقایع ۳۶ ساله انقلاب اسلامی ایران، گاهی حقایق آنچنان در لایه‌های پنهان مخفی شده بودند، که ندانستن آن باعث بروز تفرقه و جدایی میان مردم و حاکمیت، می‌شود، نقطه اتصال میان مردم و حاکمیت در چنین وضعی نماز جمعه و امام جمعه‌ها هستند.

در طی وقایع ۳۶ ساله انقلاب اسلامی ایران، گاهی حقایق آنچنان در لایه‌های پنهان مخفی شده بودند، که ندانستن آن باعث بروز تفرقه و جدایی میان مردم و حاکمیت، می‌شود، نقطه اتصال میان مردم و حاکمیت در چنین وضعی نماز جمعه و امام جمعه‌ها هستند. اما این سؤال پیش می‌آید که نماز جمعه در ایران از چه زمانی آغاز شده است؟ چه تفاوتی میان نماز جمعه‌های گذشته با زمان فعلی وجود دارد و مهم‌تر اینکه تا چه حدی نماز جمعه‌های پیش از انقلاب فرمایشی بوده و آیا همچون زمان کنونی واقعا انتقال دهنده دغدغه مردم و مسئولین بوده؟ بازخوانی تاریخچه نماز جمعه تا زمان انقلاب اسلامی، می‌تواند ما را به نکته‌های مهمی برساند.

صفویه، آغازگر برپایی نماز جمعه در ایران

بر اساس نقل قول‌های تاریخی، نماز جمعه در ایران از دوره صفویه آغاز شد. حکومت صفوی به دو دلیل دست به اشاعه این فریضه الهی زد، یکی انتقاد حکومت عثمانی از برگزار نشدن این فریضه در یک جامعه اسلامی شیعی و دیگری تلاش‌های محقق کرکی. از آنجایی که حکومت عثمانی، در آن زمان، به عنوان معیار تشخیص یک حکومت اسلامی به شمار می‌رفت تلاش صفویه بر آن بود تا حداکثر ممکن فریضه‌های اسلامی را انجام دهد به طوری که از جانب عثمانی چندان مردود شمرده نشود. یکی از این فرایض که در حکومت عثمانی برگزار می‌شد، نماز جمعه بود. بر این اساس، صفویه تلاش نمود تا این فریضه در جامعه ایران احیا کند.

علاوه بر آن، باید بر تلاش‌های محققین در این زمینه نیز اشاره کرد. در بسیاری از منابع به تلاش‌های شهید ثانی اشاره شده است. این شهید هرگز به ایران سفر نکرد ولی در وجود تعیینی نماز جمعه رساله‌ای نوشت که در گسترش و تایید برگزاری آن بسیار موثر واقع شد. همچنین برای ترویج این فریضه تلاش‌های زیادی صورت گرفت به طوری که عالمان در این دوره ۱۲ رساله در خصوص وجوب تخییری و وجوب تعیینی نماز جمعه نوشتند.

نحوه انتخاب امام جمعه در دوران صفویه

در خصوص انتخاب امام جمعه در این دوران باید گفت که شاه طهماسب اول به محقق کرکی اجازه تعیین آن‌ها را برای هر شهر داد و این مساله تا به روی کار آمدن شاه عباس اول ادامه داشت. در زمان او منصب حکومتی امامت جمعه ایجاد شد. نحوه انتخاب به این صورت بود که امامت هر شهر را شیخ الاسلام آن شهر برعهده می‌گرفت. در این میان استثناهایی نیز وجود داشت مانند امامت ملامحسن فیض کاشانی که به درخواست شاه عباس اول انتخاب شد.

در عهد صفویه اولین نماز جمعه در مسجد جامع عتیق اصفهان به امامت محقق کرکی برگزار شد. از دیگر امامانی که در این دوره بوده‌اند می‌توان شیخ بهایی، میرداماد، محمد تقی مجلسی، محمد باقر مجلسی، سبزواری، شیخ لطف الله اصفهانی را نام برد. مضمون خطبه‌های این دوره، بیشتر بر حمد و ثنای پروردگار، صلوات بر اهل بیت (ع) که البته اهل سنت، خلفا را درود می‌فرستادند، بود. با این توصیفات مشخص می‌شود که نماز جمعه عملاً در آن زمان موضوعات مهم سیاسی، اجتماعی یا معیشتی را انتقال نمی‌داد و صرفاً فرمایشی اجرا می‌شد و در حقیقت تنها تلاش برای انجام یک فریضه بوده بدون آنکه کارکردش حاصل شود.

دوره قاجار، آغاز موروثی شدن امامت جمعه

در دوره قاجار امامت جمعه مانند دوره صفویه، منصبی حکومتی به حساب می‌آمد. اما بعد از مدتی با کاهش اعتبار مباحث مذهبی، به تدریج اهمیت مسائل سیاسی و مذهبی از دست رفت. این کاهش اعتبار که از زمان افشاریه به دلیل سیاست زدگی نادر شاه اتفاق افتاده بود، ادامه داشت. علاوه بر آن ساختار سیاسی حکومت ایلی قاجاریه، برای پذیرش موقعیت علما در مجموعه هیات حاکم، ناسازگار بود و نمی‌توانست موقعیت آن‌ها را بپذیرد.

اولین امام جمعه در دوران قاجار، مرحوم میر عبدالباقی خاتون آبادی بود که در شهر اصفهان نماز جمعه برگزار می‌کرد. نام بسیاری از ائمه جمعه شهرهای بزرگ مانند تهران، اصفهان و مشهد در طول دوره قاجاری ثبت شده است. بیش‌تر ائمه جمعه اصفهان و تهران، از خاندان خاتونآبادی بودند و این مساله موروثی بودن امام جمعه در این دوران را اثبات می‌کند. در چنین وضعی روشن بود که بحث «عدالت» و عادل بودن امام جمعه کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد و مباحث موروثی و فامیلی مطرح می‌شود. در دوران قاجار در بعضی موارد، امامان جمعه آلت دست حاکمان قرار می‌گرفتند که این مورد در زمان ناصرالدین شاه بیشتر دیده می‌شود.

دلسردی مردم از امام جمعه‌ها

بیتوجهی امام جمعه به شرایط لازم در دوره قاجار و وابسته شدن آنان به حکومت، سبب بیاعتمادی مردم به آنان شد. در این

شرایط، مردم مراجع دینی مستقل را ترجیح می‌دادند و امام جمعه‌ها نیز خود را مقابل مردم و مدافع حکومت می‌دانستند، هرچند که در دوران مشروطه برخی از امامان جمعه در مقابل حکومت استبدادی قرار گرفتند ولی تعداد آن‌ها زیاد نیست.

بنابراین در این دوره نیز مضامین خطبه‌ها همچون دوران صفویه اشاره خاصی به شرایط سیاسی، اجتماعی و معیشتی مردم نداشت اما در دوران مشروطه که اطلاع چندانی از آن در دسترس نیست، روحانیون بیشتر در عرصه‌های سیاسی حضور یافتند اما تاثیر چندان خاصی بر روند خطبه‌های کلی در کشور نداشتند. از سوی دیگر این جریان موروثی بودن و خویشاوندی میان امام جمعه‌ها و حاکمان باعث شده مردم از امام جمعه‌ها دلسرد شوند و علمای مستقلی را برای خود در نظر بگیرند.

پهلوی، مسبب کم اهمیت جلوه دادن نماز جمعه

در دوران پهلوی نیز، نماز جمعه به همان سبک و سیاق دوره قاجار و صفویه ادامه یافت، هرچند که میزان اهمیتش به دلیل گرایش بیش از حد پهلوی به غرب، بسیار کاهش می‌یابد، بنابراین در این دوران چندان توجهی به برگزاری نماز جمعه در شهرها نمی‌شد، خصوصا در کلان شهری مانند تهران این موضوع کاملا آشکار بود اما در دیگر شهرها همچنان نماز جمعه از مقبولیت عام برخوردار بود.

در این دوران اولین کسی که خواهان تجدید نظر در نماز جمعه بود، شهید نواب صفوی است. او اعتقاد داشت که باید در زمان برگزاری نماز جمعه شاه و سران حکومت در آن حضور داشته باشند و به این وسیله اهمیت نماز جمعه بیشتر نمایان شود. در انتخاب امام جمعه نیز، چندان توجه دقیقی انجام نمی‌شد. جالب توجه آنکه آخرین امام جمعه دوره پهلوی، سید حسن امامی فرزند میرزا ابوالقاسم امامی بود. او در لوزان سوییس در رشته حقوق درس خوانده و یکی از دلایل انتخابش بخاطر همین نسبتش بوده است. البته این ارث از نسل آیت‌الله میرمحمد صالح خاتون‌آبادی به ابوالقاسم رسید و در نهایت به امامی تحویل داده شد. با توجه به ویژگی‌های امامی مانند تحصیل در غرب و گرایش به تفکرات روشنفکرانه، از جانب دربار نیز جهت انتخاب او به امام جمعه تاکید بیشتری صورت می‌گرفت. به زعم نویسندگان، مضامین و محتوای نماز جمعه این دوران، مانند قاجار بوده و چندان تلاشی در جهت تبیین مسائل روز از سوی امامان جمعه صورت نمی‌گرفت.

نماز جمعه باید بیان کننده حقایق باشد

با توجه به مطالب بیان شده در این گزارش، در خصوص روند برگزاری نماز جمعه، اهمیت آن از سوی حاکمان، انتخاب امام جمعه‌ها و نیز مضامین خطبه‌های آن، بیان شد، دکتر یوسف‌زاده، استاد جامعه‌شناسی دانشگاه جامعه المصطفی، نماز جمعه مهم‌ترین وظیفه خود را پیش از انقلاب اسلامی در ایران انجام نمی‌داد. به عقیده ایشان نماز جمعه باید بیان کننده حقایق و مسائلی در خصوص اقتصاد، سیاست و جامعه باشد، اما این اتفاق نیفتاد، زیرا در صورت وقوع آن، باید زمینه‌های حضور حکومت اسلامی فراهم می‌شد و مردم با هوشیاری بیشتری نسبت به مسائل جامعه خود در صحنه حضور پیدا می‌کردند، که چنین رویدادی

این استاد دانشگاه معتقد است که یکی از دلایل عدم موفقیت این اتفاق، انتخاب نادرست امامان جمعه از سوی حکومت باشد، وی همچنین عدم برگزاری دقیق و صحیح نماز جمعه بر اساس مبانی کتاب و سنت رسول الله (ص)، برپایی نامنظم آن در شهرها را از دلایل مهم در این امر دانست.

امام خمینی (ره)، احیاگر نماز جمعه صحیح در ایران

یوسفزاده، با اشاره به برپایی نماز جمعه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نیز می گوید: بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، امام خمینی (ره)، احیاگر این فریضه الهی شد و شیوه صحیح انتصاب امام جمعه تا مضامین خطبه‌ها تعیین و تدقیق شد. وی همچنین یکی از عوامل موثر در ادامه حیات جامعه اسلامی در طی ۳۶ سال اخیر را برپایی این فریضه بر اساس شرایط حقیقی آن دانسته و می افزاید: در طی این دوران، ما شاهد حوادث و وقایع مهم کشوری و بین المللی هستیم که اگر در آن آگاهی و بینش لازم به مردم داده نمی شد، پایه‌های انقلاب به خطر می افتاد. این استاد دانشگاه جامعه المصطفی در پایان اشاره می کند: البته ناگفته نماند اگر نماز جمعه در آن دوران به شیوه فعلی انجام می شد، برخلاف منافع حاکمان بود و تداوم حکومت آن‌ها بیشتر به خطر می افتاد. در نتیجه در وجود رویکردی میانه (حضور فریضه بدون ماهیت اصلی اش) تلاش بیشتری می نمودند.

منبع: هفته نامه سپهرغرب استان همدان

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/۲۲۷۸۴/اولین-نماز-جمعه-مسجد-جامع-اصفهان-عتیقه>